

במבואות „עיר היונה“

מאת א. שאנן

טורחי של הליריקה לדורותיה. אחרים חומקים ב„סיבובים מסוכנים“ כאלה אל המופשט, אל אשר מעל ומעבר אך מי שאומר זאת על אלתרמן, אינו יודע מה הוא שח, שהרי כל עצמתו היא בהתמודדות זו. ב„מכות מצרים“ האפ־ שריות לשילה צרופה, הן כמובן נוֹ חנה יותר, לעומת זאת, מבחנה של „עיר היונה“ הוא המור, שכן נכנס כאן המשורר לתחומה של אותה אורה טבעית, שבה מבקשת לעצמה השירה ערובות־קיום שונות מאלו המקובלות בליריקה המסורתית.

ב„עיר היונה“ נמצא הביטוי, בדרך האפשרית האחת, לאותו מגע עם האור והצל שבהווית הקריה הישראלית, במובנה הרחב ביותר, לכאורה נכנסים אנו אל בין מראות ידועים וזכורים, ואף־על־פיריכן מוכנים אנו לקרוא טורי שיר אלה שוב ושוב, כגילוי וכגילוי מחודש, יש והקונצפציה האלתרמנית שרבה את לבנו, יש ומשהו פרוזאי יותר וחזק יותר עושה שליחות זו — הכנות האלתרמנית גם כשעה שהוא מתפעל.

מור הדבר, שירה זו לא באה כמה־ שכה לספרות העברית, אף־על־פי שאנו נוטים לזהות את שירה אלתרמן עם הידוע הגמור, הוא לא בא להרוס צורות או ליצור מוסדות עולמנו בקוני צפציות שטרם ידענו אותן, הידוע הוא באותה הצגה חדשה ובאותה הבעה טבעית ומרעננת, ואף זאת ניתן לומר כסיכום ביניים בלבד.

אלתרמן הניע השבוע לשנת חייו החמישים, אם נדון על פי דור המשורר־ רים הבא בעקבותיו, אין לפי שעה סימן כלשהו לכך, שמישהו מהם עשוי לפרער את מקומו בשירת הדור הזה, מכל מקום, ההישגים, מאלה שמנינו, עומדים מעל להשפעת התמורות של זמן או תקופה.

האידיאליסטים ההם משגשים, על־פי רוב, מעבר למציאות המוחשת. בספ־ רה המופשטת ביותר, נקיה מפל מגע של „הומר“, כיאה לאידיאל בסוהרו, אשר לאלתרמן, הוא לא ביקש מימיו מפלט כזה לאידיאליזם שלו, אך אם לו קודם כל נושאיו הקרובים לרבים מזה, והספונטאניות בהבעה מזה, אין זו שאלה של תיזה מוגדרת מראש ומחייבת, אלא אינטואיציה הנשמעת להתענינותו ולדרך ראייתו של המשורר, אינטואיציה זו חזקה לפרקים מן המשורר עצמו, אך לעולם אין היא הומקת מבקורתו השכלית. אלה הם הניגודים המתמזגים בשירה זו ונחתם רב בעיצוב דמותה של השירה האלתרמנית לשלביה השונים.

ואולם מוקשה ועם זאת חזקה עוד יותר ההתמזגות האורגאנית בין האינ־ דיבידואליזם העקרוני שלו ובין הביטוי האפייני ביותר שנתן המשורר לדורו שלו, מצד אחד הפיסה אינדיבידואלית־ טית שאין עמה ויתור כלשהו (בכל! בקונצפציה ובהבעה) ומצד אחר אותו מזג נפשי החופף בשירתו את מזג המיוחד של הדור, למסקנה זו יכולתי להגיע לא מעט על סמך מה שפזרמן לי לשמוע מפייהם של אותם קוראים טובים, שהם פועלים, פקידים ואיכרים, עדיין זכורה לי תגובתו של פועל ותיק בדפוס „דבר“, שפתח לפני את „עיר היונה“ והצביע על שיר אהד: „כשאני קורא אותה, אני מרגיש שהוא מדבר אלי וגם בשמי“.

נדמה לי שבתגובתו הספונטאנית זה־ סימפטומאטית של אותו פועל דפוס, מתקפל יותר מן האמת על מהות השיר־ רה האלתרמנית, משמצאנו במחקריהם של כמה בקרנים מכובדים, ההתעלות מעל ומעבר למציאות, היא ממידותיה הנוחות ביותר של השירה הלירית, הקושי האמיתי הוא בהתמודדות עם מציאות, או יותר נכון עם מציאות־ללא פירושים מופרכים. התמודדות זו יכולה אף היא לקבל צורה נוחה ביותר, אם כל עיקרה שלילה טוטאלית של כל הגלוי והמוחש, מבחנו המיוחד של אלתרמן הוא בגישתו הפוויטיביסטיית העקיבה, וזאת, כידוע, טלמנת מוקסי־ באנאליות מרובים, על פניהם הוא פוסח בבסתון גדל והולך משיר אל שיר.

אם ב„שמהח עניים“ וב„שירי מכות מצרים“ כובש אלתרמן את ראשית שיאו הידרטואוזיים, ב„עיר היונה“ מרגש הנסיון, תוצאתה של התפתחות אין עוד היסוס בדרכו ואין הוא חושש עוד למוקשים שבהם נתקלו משוררים ליריים אחרים, שעה שביקשו לתח־ פיטוי לתפיסתם הפוויטיביסטיית ושקפו ביוון הפאנאליות, אלתרמן מופיע הפ־ עם כמי שכבר כבש את דרכו והוא יכול לצעוד בבסתה ואף להשתוות בדרכו, משל למי שמתפונן בתופעות אקראי, ואינו חרד כי יסטה בגינן מן הדרך הראשה, הן זו ידועה לו כבר לכל פרטיה, שליטתו בכלי ההבעה, בצורות הפיוטיות השונות ובניבים הלשוניים, גדולה כל כך, עד שהוא יכול להתמודד ללא חשש עם כל נושא מאלה שהיוס־יום על תהפוכותיו מזמן לו בחוצותיה של עיר היונה.

ואף־על־פיריכן לא הייתי אומר שדרך זו נעשית אמנם ללא הישנות וללא מאבק, סוף סוף, אלתרמן מגלה אך טפה מלבטי הנפשיים ואף טפה זה לא תמיד מהור די הצורך, אם מבקש הקורא ללמוד ממנו על אישיותו של המשורר, כך הוא הדבר כשאלתרמן מעלה נושא שהוא בהזקת ריאליזם ישיר, מבחינה זו מרחיק הוא לכת מסמה וכמה מקודמיו, ובגדולים בלבד אמורים הדברים, אין הוא עומד באמ־ צע הדרך, באותה פרשת דרכים, שבה נכנסת השירה בעולו הפבד והאכזר של הריאליזם הישיר, זה אויבה המ־

ואנוכי שותק לבכי רחם ושעות וחשבוני אחי, ארון, מוצנע מדעת עקש כמו דפיקות לבי החלשות, המתישות אותך עד סרף דעת“.

(„שמהח למועד“, „עיר היונה“)

אחת המוסכמות המקובלות בלקורת הספרותית היא, כי כל הבא לקבוע מקום מוגדר בהתפתחותה של הספרות ליוצרים בני זמנו נתקל במכשולים שאין להתגבר עליהם, מה גם כשהדברים אמורים במשורר שהוא במיטב שנות יצירתו, לא זו בלבד שהפרספקטיבה חסרה, לפי שנוטים להאמין הרבים, אלא יש עוד קושי המור יותר, שממנו מתעלמים הרבים: כיצד תהימר להב־ חין בוודאות בין ההברקות המוצלחות ובין הערכים המצמידיים את יוצרם־ המשורר לתחנת מפנה בהתפתחותה של הספרות? לא פעם תמה אני על אלה, היודעים בקלות גדולה כל כך לפסוק, „זו הגזולה וזה הנצה“ (אפילו נמשך נצה זה שלושה חדשים בלבד, הללו ימצאו תמיד נצח כלשהו), כבר נאמר כי בדרך כלל יודעים אנו פחות על החיים עמנו, בקרבנו, משאנו יודעים על הרחוקים בזמן ולפרקים גם במקום, אין זה פאראדוקס מחוכב, אלא אמת, למעט אקסיומה, במידה שהדברים אמו־ רים ביוצר בכלל ובמשורר בפרט, לא כל שכן, כשהענין נוגע בהערכת שירה כשירתו של נתן אלתרמן, שאינו מסוג ה„אסקיפיסטים“, אלה המרחפים בעו־ לם שמעל ומעבר, אלא גיוונים מהגיו־ נה של המציאות המוחשת ביותר, מכ־ עיוותיה הגדולות והקטנות גם יחד.

הבא לעשות את השבון יצ־ רתו של אלתרמן, והוא בן זמנו וכמעט בן דורו, לא יוכל למצות את ערכיה של שירה זו עד תום, המרחק ההכרחי יאסר חמיר, אף־על־פיריכן יש כמה וכ־ מה תוי היקר ברובים בהתפתחותה של שירה זו, שהותמם קבוע, העתיד עשוי לשנות את הערכת היחס בין שירה זו ובין הגורמים החיצוניים. כגון: מה מקומה בספרות הדור ומה מקומה בספ־ רות העברית בכלל, אך ספק הוא, אם יכול העתיד לשנות את הערכת סימני הַתפתחותה הפנימית.

בנקודה זו, לפחות דבר ודאי אחד ניתן לומר: אין בשירה זו מן הניקה האידיאית לאסכולה בעלת שיטה סדו־ רה אחת, כך הוא הדבר ביחסו של אלתרמן לאלה שקדמו לו וכך הוא הדבר לגבי אלה שיבואו לשאוב משי־ לתו, כשם שאין לומר בפסקנות כי הוא תלמידו של משהו (הן באידיאָת שלו, הן בפרוטוריה שלו), ממש כך לא קל קִייה לאלה שיבקשו להפיק משירתו אֶת האידיאה המרכזית האחת או הצר־ רה העיקרית האחת, אידיאות וצורות — כן, משנה אחת או צורת־עיקר אחת — לא, אכן, יש אידיאות מרובות בשיר־ ות זו ויש בה צורות מרובות, חוויר־ תיו של אלתרמן נעות בלא הרף בתה־ לוך ההווה או בשתלות מן ההווה אל העבר, שאף הוא רובו סימבולי לזמנים אחרים ולמקומות אחרים („שירי מכות מצרים“).

מהו בכל זאת היסוד האפייני־הקבוע בקונצפציה האלתרמנית? הליריקה שלו מנומרת בסארקאזם, לפרקים בהומור, לעתים גם במראות כמו־מאקאבריים (משורר עברי שחי בתקופת השואה לא יוכל בלא אלה), ואולם אותה שכבה מוצקה, שהיא מיסודות שירתו ואינה ניתנת לתמורות, זו המונחת במקוד־ זיקתו החיובית למציאות הוא — אי־ דיאליזם מיוחד במינו, אמת הדבר, בין האידיאליזם האלתרמני ובין מה שמקובל אצלנו כאידיאליזם, אין נקודות מגע מרובות, אין בשירתו דבר מאותו יסוד מלאכותי (לפרקים אמנותי בהחלט!), המתלווה בהכרח על הגישה האידיאליסטית בשירה, זו שביקשה צורות מושלמות ביותר בהבעה, כאלה שיעמדו ביחס ישיר לשגב האידיאליים וללהטם, מטפורות ואימאזים של